

KIRGIZ ANTROPOLOJİSİNDE, X. ASIRDAN XV. ASRA COĞRAFÎ HAREKETLİLİĞİN GETİRDİĞİ ANTROPOMETRİK DEĞİŞMELER

Mustafa KALKAN

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Kırgız tarihinin çok badireli bir geçmişi vardır. Bu badirelerde, yerleşilen ve vatan olarak kabul edilen toprakların bulunduğu bölgeye göre değişiklik göstermiştir. Kırgızlar, tarihin çeşitli dönemlerinde yaşadıkları bölgeye ve sınır komşularının gücüne göre her yüzyıl içinde farklı bir mücadeleyle karşı karşıya kalmışlardır. Bu mücadelelerin ilk etabı, aynı mekânı paylaşan Türklerle yaşanmış ve Kırgız boyları bu rekabet ortamında büyük zarar görmüştür. Ortak tarihi seyrin bir araya getirdiği iki asker milletin aynı coğrafyayı paylaşması istemeden de olsa hâkimiyet mücadelesinin sertleşmesine sebebiyet vermiştir. Büyük Hun Kağanlığı'nın teşkilinden daha kısa bir süre geçmeden Şanyü Mete tarafından "202-201 yılında Gengunların (Kırgızların) üzerine Yenisey Angarı-Abakan nehri boylarına sefer düzenleyerek buraları ele geçirdiği ve Moğolistan'ın Hangay dağlarıyla Altay dağları arasındaki bölgede bulunan kavimleri hakimiyeti altına aldığı görülür"¹. Bugün 2200. yılını kutladığımız Kırgız etnonimi aslında daha eskilere dayanmakla beraber bu tarihler aynı zamanda Türk-Kırgız askerî mücadelesinin de başlangıcıdır.

Merkezî Asya'da Kırgızların yaşadıkları bölgelerin tarihi seyir içinde jeostratejik değer taşıması ikinci şansızlık olarak değerlendirilebilir. Kırgızların, Hun Kağanlığı döneminde sayı itibarıyla dikkat çeken bir nüfusa sahip olmaları da üçüncü dezavantajdır. Hun tarihinde Kırgızlar üzerine çok sayıda saldırı düzenlenmiştir, bunların tamamını burada açıklamaya zaman yeterli olmayacağına sadece sefer tarihleri verilecektir. Hun askeri birlikleri M. Ö. 99, 56, 54, 51, 49 ve diğer yıllarda

¹ İ. Kabışulu, **Kazak Kavmi**, Almatı, 1997, s. 84.

Kırgızlar üzerine büyük güçlerle saldırmıştır. Fakat Hunların bu saldırılarda verdikleri kalıcı zararlar istenilen sonucu vermemiş, Kırgızlar sonraki yıllarda yine Hun yönetimine karşı isyan etmişlerdir. Bu isyanların büyük bir kısmında, Kırgızlar Çinlilerden yardım istemiş bu da Hunları farklı politikalar uygulamaya zorlamıştır. Değiştirilen politikayla beraber Kırgızlar üzerine düzenlenen seferlerde esir alınan halk farklı bölgelere zorla göç ettirilmiştir. Bazı Kırgız gurupları da Hunların yönetimi altında bulunan diğer boyların arasına yerleştirilmiştir. Bu boylar, Hunlar döneminde gerek kültürel gerekse etnik yönden belirli bir eritme politikasına tabi tutulmuştur. Bu eritme dönemi uzun süre devam etmiştir.

Hunlar döneminde, Kırgız boyları üzerine düzenlenen seferlerin en önemlilerinden biri Oyanşu, Sunçi'nin verdiği bilgilere göre M. Ö. 56 yılında gerçekleşmiştir. "25 Tarih. Yeni Tanname" de "*Hunlar, Han Sülalesine tabi olan Sangun Lilin'i sağ kol hanı (beği), Viylunu Dinlinglere beğ (padişah) olarak atamıştır. Daha sonra Çecer (Kutizu) Tengrikutu Cenkünleri (Kırgızları) hâkimiyet altına almıştır*"² bu kaynak aynı zamanda Kırgız, Dinling coğrafi yakınlığının da bir belgesidir. Kırgızlar, M. S. 200'lü yıllarda Hun hâkimiyetinin sona ermesiyle buldukları bölgelerde tekrar siyasi yapılarını teşkil etmeye başlayacak ve güçlü bir askeri yapı oluşturacaklardır. Fakat Kırgızların bağımsızlık dönemleri çok uzun sürmeyecektir. Türk hakimiyetinin Moğol guruplarına teslimi ile zaten Yenisey bölgesinde sınırlıda olsa farklı karışımlar sonucu (evlenmeler, zorunlu göçler, boylar arası yer değiştirmeler vb. sebepler dolayısıyla) vukubulan kaynaşmalar iyice hareketlenecek ve Juan-juanlar döneminden Göktürk Devletinin kurulacağı zamana kadar etnik kaynaşma yaşanacaktır.

Hunların yıkılmasından sonra bir süre nefes alan Türk-Kırgız mücadelesi tekrar başlayacaktır. Göktürk Kağanlığı kurulduktan sonra aynen Hunlar döneminde olduğu gibi Kırgızlara daha da şiddetli saldırılar düzenlenecektir. Göktürk Kağanlığı'nın doğu kanadını oluşturan Kırgızlar yine isyan hareketlerine giriştikleri için cezalandırılacak ve Göktürklerin batı kanadına doğru sürüleceklerdir. Konumuzun sınırlılık alanını aşmaması açısından yine sadece düzenlenen askeri saldırıların tarihleri verilecektir. I. II.

² Oyanşu, Sunçi, '25 Tarih. Yeni Tanname. Kırgızlar' **Kırgızlar IV**, Bişkek, 1997, s. 83.

Göktürk Kağanlığı döneminde 554, 562, 638, 706, 709, 710-711 ve sonraki yıllarda seferler düzenlenmiştir. Konunun bir ölçüde açıklığa kavuşturulması açısından askeri seferlerin neden bu kadar fazla olduğu sorusunu zihinlerden silmek için Tonyukuk'un anısına dikilen kitabede "*Kırgızın güçlü kağanı bizim en büyük düşmanımızdır*"³ sözünü dikkatli değerlendirmek gerekir. Bu belgeler, bazı tarihçilere acaba Kırgızlar, Türk kökenli midir yoksa sonradan Türkler tarafından asimile edilerek mi Türkleştirilmiştir sorusunu sordurmuştur.

Uygur Devleti'nin de Kırgızlar ile olan ilişkileri sürekli bir askeri mücadele şeklinde olmuş her iki tarafta fırsatını buldukları an çeşitli ittifak yollarına giderek birbirlerine kalıcı darbeler indirmenin yollarını aramışlardır. Bu seferlerin tarihleri 750, 758, 790, 792, 808, 810, 820, 821 yılları arasındadır. Uygurların, Hunlar ve Göktürklerden farkı, Kırgız boylarının diğer boylarla askeri ittifak oluşturmasını engellemek için onları daha da uzağa sürmeleridir. Ma Minli'nin verdiği bilgilere göre "*744 yılında Uygurlar ordalarını Ötügen dağının eteklerine kurduktan sonra, 748 yılında Yenisey Kırgızlarını yönetim altına almışlardır. Bundan sonra Uygurların Tanrı dağları bölgesine genişlemesi ile beraber, IX. asrın 40 lı yıllarında Kırgız boyları üç defa batıya göç ettirilerek Kucu bölgesine, Orta Asya ve Kıştı gibi yerlere getirilmişlerdir. Buradan Yenisey Kırgızlarının bazı uruğları bu büyük sürgün ile batıya göç ettirilmiştir*"⁴

Bu sürgün hareketleri, Uygurlar tarafından sık sık tekrarlanmış ve Kırgızların eski topraklarına geri dönmeleri engellenmeye çalışılmıştır. Fakat gerçekleştirilen düzenli sürgün hareketleri başarıya ulaşamamış Kırgızlar sonunda Uygurları yıkmıştır. Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar döneminde Kırgızların hangi tarihlerde Türklerle askeri mücadelelere giriştikleri ve nerelere sürüldüklerini özellikle ayrıntılı olarak vermemizin sebebi bu bölgelere yerleştirilen Kırgızların etnik erimeye nasıl tabi tutulduğunu gösterme amacına yöneliktir.

Kırgız antropolojisinde coğrafi farklılıkların ve yerleşik etnik gurupların getirdiği

³ S. S. Malov, **Eski Türk Yazma Kitabeleri**, Moskova, 1951, s. 66.

⁴ Ma Minli, 'Yenisey Kırgızlarının Batıya Göçü ve Orta Asya'da Kırgız Ulusunun Şekillenmesi', **Kırgızlar IV**, Bışkek, 1997, s. 112-113.

antropometrik değişimler tarafımızdan düzenlenen etnik-coğrafi etaba göre **birinci dönem** şeklinde isimlendirilecektir. Bu dönemde Hun, Göktürk ve Uygur (yani Türk antropolojisinin) etnik komponentinin Kırgızlar üzerinde demografik ve kültürel hâkimiyetin nasıl uygulandığını gösterme amacı güdülmektedir. Özellikle bu dönem Kırgız antropolojik tipi, birçok akademisyen tarafından Homo sapiens indo europaeus olarak nitelendirilir. Bartold '*Çin kaynaklarına dayanarak Kırgızların büyük boylu, sarı saçlı, beyaz yüzleri ve gök gözleriyle diğer kavimlerden ayrıldıklarını*'⁵belirmektedir, verilen fizyonomik tanımlar bu tiplmeyi doğrulamaktadır. Aynı zamanda **Aristov** gibi akademisyenler tarafından Wusun bağıyla Kırgız etnik benzerliği tesis edilmeye çalışılmıştır. Bu tez her ne kadar bazı âlimler arasında kabul görmese de (**Bernştam** bunu reddetmektedir) Kırgızlara ait olan eski dönem antropolojik verileri, Kırgız fizyolojisindeki bu hızlı ve şaşırtıcı değişimi görmezlikten gelememektedir. Hunlarla yakın coğrafyaları paylaşan Kırgızlar nasıl olurda farklı bir fizyonomiye sahip olur ?. Bu sorunun cevabı daha bulunmadan karşımızda hemen ikinci soru belirir Türk kültürü alanına giren daha doğrusu Türk devletleri tarafından zorla etnik eritmeye tabi tutularak belirli bir ölçüde fizyonomik değişime tabi tutulan Kırgızlar tarihi tasnife göre ikinci bize göre ise birinci dönemde nasıl bu kadar hızlı bir antropometrik değişime uğrar ?.

Bu sorulara cevap vermek tek başına tarih ilminin altından kalkabileceği bir iş değildir, bunun içinde **fiziki antropoloji** (insan fizyonomisinin ortaya çıkışını, diğer fizyonomilerden farkını ve fizyonomik değişimleri inceleyen bilim dalı), **antropometri** (vücut ölçülerini, kişinin yaşını, vücut yapısını, cinsiyetini ve yaş özelliklerini ölçen bilim dalı), **dermatoglifika** (kol ve parmakların deri yapılarını inceleyen bilim dalı), **seroloji** (kan guruplarını inceleyen bilim dalı), **odontoloji** (diş yapılarını inceleyen bilim dalı), **kraniologiya** (kafataslarını inceleyen bilim dalı), **paleantropoloji** (vücut kemiklerini inceleyen bilim dalı) ve **genoloji** (gen yapılarını inceleyen bilim dalı) gibi disiplinlere müracaat etmek zorundadır.

Kırgızlar, Asya antropolojik tipine mi İndo Avrupa (Homo sapiens indo europaeus) antropolojik tipine mi dahildir?. İlk etapta bu, ırklar arası ayırım eldeki

⁵ A. N. Bernştam, 'Kırgız Ülkesinin Bağımsızlık İçin Mücadelesi', **Kırgızlar II**, B., 1991, s. 277.

verilere göre rahatlıkla tespit edilebilmektedir. Homo sapiens asiaticus tipine girdiği baskın antropolojik verilerle sağlaştırılan Kırgızların, İlk Asya (İran-Türk), Pamir Fergana, Güneydoğu, Ural (Sibir ve Altay), Orta Asya (Moğol, Buryat; Tuva), Uzakdoğu veya Avrupa kökenli İndo-Avrupa antropolojik tipine mi girdikleri konusu bizim için önemlidir.

Hun dönemi öncesinde İndo-Avrupai elementleri fizyonomisinde barındıran ve bu gurubun **Ak tipini** oluşturduğu iddia edilen Kırgızların, Wusun etnik yapısına olan benzerliği gerek coğrafi uzaklık gerekse (bilindiği gibi Çin kaynakları Wusun başkenti Çigu-Şigu'nun Issık-Köl bölgesinde olduğunu belirtmektedir)⁶ diğer bilgilerin sonuçlarına göre çürütülebilmektedir. Aynı zamanda Çin tarihçisi Şi-Gu “Wusunların vücutları ve yüz yapıları güneylilerden başka yabancılarla bile karşılaştırıldığında hemen ayrılabilir”⁷ demektedir. Biçurin tarafından verilen bilgilerde “Gök gözlü ve uzun sakallı, maymuna benzer, onların gerçekten tohumlarıdır” renklerinden başka Batı Tanrı dağları bölgesinde yaşayan halklardan kesin olarak ayrıldıkları ve Çinliler tarafından verilen bilgilere göre yüz yapılarının Wusunları kesin olarak ayırdığı görülmektedir⁸ hatta Grum-Grjımaylo, Wusunların dolikisefal gurubuna bile girebilecek kadar farklı özellikler taşıdığını bunların “Dinling gurubu”nun en batıdaki kolu olabileceğini belirtmektedir⁹. Wusun-Kırgızların antropolojik tipinin temelinde Dinling (Tin-ling) karışımının baskın olduğu birçok uzman tarafından savunulmaktadır (G. E. Grum-Grjımaylo). Fakat asıl etnik karışımın gerçekleştiği dönem sonraki zamanlardır. Dinling tipi şeklinde görülen antropometrik veriler şöyledir: “Orta boylu (uzun boyluları azda olsa görülür) dolgun; büyük gelişmiş bir vücut, elma yüzü, derisinin rengi-beyaz, sarı saçlı, düz burunlu (bazen gaga burunlu), açık gözlü olarak

⁶ E. Tışanulı, ‘Eski Medeniyet Kökünden Doğan Bir Yıldız’, (Haz: E. Akkoşkarov), **Kazak Tarihinden**, Almatı, 1997, s. 436.

⁷ V. V. Bartold, Yedisu Tarihinden Kısaltmalar, **Yedisu İstatistik Komitesinin Hatıra Kitabı**, II, 1898, s. 4.

⁸ L. V. Oşanın, ‘Orta Asya Antropolojisi Hakkında Materyaller. Issık-Göl’ün Güney Tarafındaki Kırgızlar, **Tacikistan ve Diğer Ülkeleri Araştırma Merkezi**, V. V. Bartold, Türkistan Dostları, Öğrencileri ve Değer Verenleri, Taşkent, 1927, 262.

⁹ G. E. Grum-Grjımaylo, Orta Asya’daki Ak Gurup (Tür), **G. N. Potanin’in 70. Yılı Anısına Armağan Edilen Toplamalar**, Batı İRGO Etnografya Bölümü, C. XXXIV, Senpetersburg, 1909.

*tanımlanan bu tip*¹⁰, fizyolojik olarak büyük değişikliklere uğramıştır. Bu veriler, bizleri Wusunların, Kırgızlarla olan bağına bir daha düşünme mecburiyetiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Bölgenin daha batısında bulunan ve uzun süre hâkimiyetini Hunlar ve Kırgızlar üzerinde tesis etmeye çalışan, bir ölçüde de bunu başaran dolikisefal özellik taşıyan Yüeciler unutulmamalıdır. Yüecilerin bölgede hükümler olmaları ve demografik üstünlükleriyle bu sahaya gelen kavimleri etnik yönden etkileyebileceği de göz önünde tutulmalıdır. Diğer taraftan da özellikle Türklerin, Kırgızları çeşitli sebeplere binaen Yenisey bölgesinden sürdükleri ve bu Kırgız boylarının büyük bir kısmının batıya doğru göç ettirildiği hatırlanmalıdır. İşte bu Kırgız boyları, Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar tarafından sürülen guruplar olabilir, bu durumda Tanrı dağları bölgesine gelen Kırgızların mevcut coğrafyaya daha eski dönemlerden itibaren geldikleri ispatlanabilir. Göktürk dönemine ait arkeolojik kazılar bu dönemlerde Kırgızların kesif olmasa da bölgedeki varlığını ortaya koymaktadır¹¹.

Yenisey bölgesinde yaşayan Kırgızların fizyonomik özellikleri şu şekilde tanımlanmaktadır. “*Kırgızlar umûmen sakallarının seyrek çıkışı, göğsünde kolların yokluğu, göz kapaklarının Moğollara benzerliği, çehresinin yandan görünüşünün güzel olmaması, elmacık kemiklerinin çok basık olması, burun kemiğinin düz olması, üst dudacağının içe bükey olması, boyunun ortaca uzunluğu, kısa başlı olması, yumuşak dik hem de koyu kara renkli saçları, göz bebeklerinin karalığı ve teninin koyuluğu ile tanımlanır*”¹². Kırgız fizyonomisinin Yenisey etabından önce yani M. Ö. III. yüzyıllarda baskın element olarak İndo-Avrupai özellik sergilemesi, akabinde Türklerin etnik eritme politikasına bağlı olarak yavaş yavaş kültürel etkiyle de bu guruptan aldığı baskın fizyolojik özelliklerin zamanla azalması dikkat çekicidir.

M. Ö. II. asır M. S. I. II. III. asrın ilk yarısında brekisefal antropometrik özelliklerin baskın element şekline gelmeye başlaması, Kırgız tarihinde ikinci fizyonomik değişim dönemidir. Bu dönemde (840-924 yılında) Kırgızlar, Uygurlara

¹⁰ G. E. Grum-Grjımaylo, **Batı Moğolistan ve Uryanhayskiy Kray**, Leningrad, 1926, s. 34.

¹¹ A. D. Graç, Orta Asya’da En Eski Türklerin Ölü Gömme Gelenekleri, ‘**Orta Asya Tarihi, Arkeolojisi ve Etnografyası**, Moskova, 1968, s. 207-214.

¹² Ö. Karaev, ‘Kırgız Halkının Etnik Terkibi ve Şekillenışı’, **Kırgızlar (Membalar, Tarih, Etnografya)**, Bişkek, 1999, s. 501.

indirdikleri darbeye uzun süreli olmasa da “**Kırgız Derjevasi**” diye bilinen ve yüzyılı içine alan bir dönemde sosyal kimliklerine tekrar kavuşmuşlardır. Zikredilen asırda Uygur federasyonu içinde yer alan çeşitli boylar, Kırgızlar tarafından Uygurlarla beraber batıya sürülmeye başlanmıştır. Göktürkler döneminde batı kanadını güçlendirmek için sevk edilen boylar bu zorunlu göçlere tabi değildir. Türk boylarının ilk etapta Juan-juanlar döneminde batıya doğru yönelen küçük göçleri önemsenmezse sürgün yoluyla ilk büyük göç döneminin bu yıllarda gerçekleştiği görülür.

Kırgızların uzun yıllar Türk nüfuzundan çektiği azap kendini çok sert bir tepki şeklinde göstermiş ve alınan intikamda o ölçüde ağır olmuştur. Kırgızların 840 yılları sonrasındaki hâkimiyet dönemi kaynakların verdiği bilgilere göre oldukça sakin geçmiş görünmektedir. Ya da Kırgızlar batıya doğru değil de daha çok kuzeye doğru hâkimiyetlerini genişlettikleri için Çin yıllıklarının kayıtlarına girmemişlerdir. Bu bir asırlık kısa istiklal döneminden sonra doğudan gelen Karakitay (Kitan) tehlikesi Kırgızlar için büyük bir darbe olmuştur. 916 yılında kurulan Lyao sülalesi diye isimlendirilen bu devlete Yenisey Kırgızları 931 yılında tabi olmuşlardır, Tungus-Mançu ve (Hsien-pi-Moğol) kanı taşıyan bu guruplar 1128-1130 yıllarından itibaren Yedisu sahasına girmişlerdir. Kitanlar hâkimiyet alanlarını “... kuzeyde bu tarihlerden önce kısa süreli de olsa Kırgız (Yeniseydeki) ülkesinden güneyde Belhe kadar, batıda Harezmi”den Uygur ülkesine kadar genişletmişlerdir”¹³. Karahanlı hâkimiyeti altında yaşayan Kırgız boylarının Türk boylarıyla bu kez de Oğuz-Uygur guruplarıyla yüzeysel bir kaynaşmaya yöneldiği görülür.

Kitanlar döneminde ‘1128 yılında Yeluy Daş, Orta Asya’daki iki nehrin arasında Liyav Hanlığı’nı kurduktan sonra, asker sevk ederek Kırgızlara saldırıda bulunduğu ve öcünü aldığı görülür. Bu dönemde tekrar bir gurup Kırgız, Tanrı dağları bölgesine sürülmüştür’¹⁴. Kitanlar 1211 yılında Naymanlar tarafından yıkılmıştır, Kitan Devleti döneminde Kırgızların arasına sızmaya başlayan Moğol kökenli boylar etnik yapısında

¹³ V. V. Bartold, ‘Kara-Kıtaylar’, **Kırgız ve Kırgızistan Tarihi Hakkında Seçme Çalışmalar**, Bişkek, 1997, s. 411.

¹⁴ Du Runkun, Go Binyan, ‘Kırgız Halkının Atla Göçleri ve Batıya Doğru Hareketleri’, **Kırgızlar IV**, Bişkek, 1997, s. 141.

kalıcı izler bırakmıştır.

Bu dönemde boy, Kırgız boyları arasına girerek Kırgız fizyonomisinde baskın bir şekilde Moğol elementlerinin artmasına sebebiyet vermiştir. Bu şekilde Kırgız antropolojisinde üçüncü bizim tasnifimize göre de **ikinci dönem** başlamıştır. İkinci dönemi kalıcı izleriyle pekiştiren diğer bir etkide Kitanların hemen arkasından Moğol istilasının gelmesidir. “1207 yılında Cengiz Han”ın gönderdiği elçileri kabul eden Orus İnal, Moğol hâkimiyetini kabul etmiştir”¹⁵. Cengiz Han tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanan bu olay sonraki tarihlerde Kırgızların başına gelecek olan sıkıntıların başlangıcıdır. Aradan uzun bir zaman geçmeden Moğol vahşetini yaşayan Kırgızlar, 1217 yılında isyan hareketine girişeceklerdir fakat hiç beklemedikleri ağır bir darbe durumu daha da kötüye götürecektir. “1254 yılındaki istiklal girişimleri ise iyi sonuç verecek ve Kırgızların bağımsızlıkları 16 yıl sürecektir, 1270 yılında tekrar Moğol üstünlüğü tesis edilecektir”¹⁶.

Kırgız tarihinde Moğol dönemi diye bilinen bu tarihler Hudyakov tarafından şöyle tasvir edilmektedir: ‘Kırgızların bazı boyları saldırılar sonucunda esir alınmıştır, bazı gurupları ise tundra ormanlarıyla kaplı alanlara kaçıp, çeşitli yerlere dağılmışlardır. Aynı bir bölümü de kutuplara doğru sürülerek insan elinin yetişmeyeceği bölgelere kaçmıştır’¹⁷. Moğolların elinden kaçış kurtuluş olmamış, Kırgızlar parçalanarak farklı bölgelere özel bir yerleştirme programıyla iskân edilmişlerdir. “Cuci’nin büyük oğlu Orta döneminde, Yenisey nehri-İrtiş nehri arasında yaşayan Kırgızların, Kıpçak boyu İli ile İrtiş nehirleri arasındaki bölgeye göç ettirildiği görülmektedir”¹⁸ yine aynı şekilde ‘1262-1263 yıllarında Arık Buka’ya bağlı olanlar İli nehrine göç etmiştir. 1264 yılındaki savaşta yenildikten sonra kaçarak gelip Kubilay’a bağlanmıştır. O, İrtiş ve Yenisey nehirleri bölgesine sürüp getirdiği Kırgızları komşu Tiyenşan bölgelerine göndermiştir’¹⁹

¹⁵ A. Baytur, **Kırgız Tarihinden Dersler**, C. II, Bişkek, 1992, s.34.

¹⁶ C. M. Malabaev, **Kırgız Devleti’nin Tarihi**, Bişkek, 1999, s. 49.

¹⁷ Y. Hudyakov, ‘Yenisey Kırgızlarının Tarihi’, **Ala Too Dergisi**, Nu:4, 1990, s.121.

¹⁸ Ma Minli, ‘Yenisey Kırgızlarının Batıya Göçü ve Orta Asya’da Kırgız Ulusunun Şekillenışı’, **Kırgızlar IV**, Bişkek, 1997, s. 116..

¹⁹ Ma Minli, ‘Yenisey Kırgızlarının Batıya Göçü ve Orta Asya’da Kırgız Ulusunun Şekillenışı’, **Kırgızlar IV**, Bişkek, 1997, s. 116..

Aradan çok uzun bir zaman geçmeden bu kez de Yuan sülalesi döneminde Kubilay tarafından '1293 ve 1295 yıllarında Kırgızlar, Sungua nehri bölgesindeki Cancavcu (bugünkü Cavyuan sahası) şehrine ve Cısandaki (bugünkü Beyçin-Yançın bölgesi) Kırgızlar ise, Sandunga göç ettirilmiştir'²⁰ bu göç hareketleri bir süre sonra Kırgızlar tarafından isyanla karşılık görünce Kubilay, 1277 yılında Batı Mançurya'ya tekrar büyük bir gurubu sürgün etmiştir'²¹. Moğolların dışında çeşitli Çin sülaleleri döneminde de birçok Kırgız boyu özellikle Yenisey bölgesinden ve Tanrı dağları bölgesinden uzaklaştırılmıştır. Moğol istilasının uzun asırlar sürmesi Kırgız antropometrisindeki birçok izi silik duruma getirmiş ve belirgin bir baskın elementle homo sapiens asiaticus brekisefala dönüşme seyrine yönelen bir değişimi brekisefal mongoloide dönüştürmüştür. Bu kadar yoğun bir askeri baskıyla gelen ve Kırgız nüfusu tekrar Tanrı dağları bölgesinden Yenisey'e ve diğer bölgelere sürgün eden Moğollar tam bir etnik tarama yapmış ve bir daha bu boyların bir araya gelmesine imkân tanımamıştır.

Sonraki dönemlerde etnik karışımlarla değişen Kırgızların tipleri **Haruzin** tarafından şöyle tanımlanmaktadır: "Orta boylu, gövdesi geniş, kol parmakları ile ayak parmakları kısa, vücudu güçlü, dolgun vücut (genellikle insanların yaşlılık döneminde sıkça görülür), derisinin rengi aksarı, ayakları yamuk (attan inmemelerinden dolayı) kısa, başının yapısında brekisefal tip güçlü bir şekilde belirgin, saçı kara, dik ve çok sert, geç ağarır, yüz tipi kemikli, derisinin rengi konur (kahverengi-kestane), burnu parlak görünümlü, geç çıkan sakalı seyrek büyür, gözleri kahverengidir ve gençlik döneminde kara olur"²². Yapılan arkeolojik kazılar ve dermatolojik veriler Kırgızların arasında bazı boylarda Çin antropolojisinin de mevcut olduğunu göstermektedir. Fakat bu veriler genele vurulduğunda Kırgızlar arasında brekisefal, brekisefal mongoloid ve Indo-Avrupa türünün ak gurubuna mensup olanların yüzdelik dilimde kesin bir ağırlık taşıdığı net bir şekilde görülmektedir.

Yudin'in araştırmaları da ulaştığımız sonuçları desteklemektedir. Buna göre:

²⁰ Du Runkun, Go Binyan, 'Kırgız Halkının Atla Göçleri ve Batıya Doğru Hareketleri', **Kırgızlar IV**, Bişkek, 1997, s. 142.

²¹ E. Kıçanov, T. Beyşenaliyev, 'Yuan-Min Devrindeki Kırgızlar', **Kırgızlar II**, Bişkek, 1991, s. 243.

²² M. Kulmuhammed, **Rus Ansiklopedilerindeki Kazak Şeceresi**, Almatı, 1994, s.179.

'Kırgızların, Moğollar ile etnik bağlarını iki döneme ayırmak gerekir. Birincisi Moğolistan'daki boyların Moğol etnik yapısını oluştururken gerçekleşen birleşme dönemi (XV. yüzyıl), ikincisi ise Moğollar yıkıldıktan sonra her kavmin sosyal gelişimini tamamlarken bu boyların arasına sinip giderek kaynaşan boylardır (XVI. yüzyıl)'²³. Moğol etabından sonra da Kazak boylarının Kırgız etnik yapısındaki kaynaşma dönemi başlar, bu kaynaşma ise XV. yüzyılın üçüncü çeyreğine tekabül eder.

SONUÇ

İlk etapta İndo-Avrupa gurubunun ak türüne giren Kırgızlar (M. Ö. **II.** asra kadarki dönem), **ikinci etapta** Türkleşmiş (brekisefal) ve melez bir fizyonomiye doğru dönüşen yapıları bu dönemde uzun bir zaman dilimini tamamlayamadan (M. S. **II-M.S. VI** asra kadar) Moğolların demografik baskısıyla **üçüncü etapa** yönelmiştir. Üçüncü etapta ise, Moğol etnik elementlerinin baskısıyla (M. S. **IV-VI.** asırdan **X-XV.** asra kadar) brekisefal mongoloid özellik taşıyan antropolojik yapı **dördüncü etapta** (Sak, Wusun, Dinling, Kanglı ve Kıpçak fizyonomisini içine alan) Kazak gurubunun etkisiyle tekrar bir melezleme dönemine girmiştir. Özellikle Kırgız-Kazak melezleme döneminin **XV.** asrın üçüncü çeyreğinden itibaren başlaması belirtilen kaynaşmanın (**XXI.** asrın ilk çeyreğine kadar devam etmesi dördüncü etaptaki kaynaşmanın) kalıcı izlerini beraberinde getirmiştir. Tabi bu arada Kırgız ülkesini istila eden fakat çok uzun süreli hâkimiyet tesis edemeyen Oyrat (Cungar), Kalmuklarda unutulmamalıdır.

Bütün bu kavimlerin kalıcı izlerinin unutulması da mümkün değildir. Çünkü adını yukarıda belirttiğimiz kavimlerin büyük bir kısmı o veya bu şekilde Kırgız boylarının arasına sinmiş ve bu boylarla kaynaşarak günümüze kadar varlıklarını korumayı başarmışlardır.

Kırgız tarihinde yerleşilen ve vatan olarak kabul edilen sahaların jeo-stratejik değer taşıması istilaları kaçınılmaz kılmıştır bu da beraberinde etnik yönden karışan kavimlerin kaynaştığı bir coğrafyanın antropolojisini değiştirmiştir. Bu şanssızlık sadece Kırgızlara has değildir, kavimler kapısı olarak bilinen bölgeler tarihin her

²³ V. P. Yudin, Moğolistan ve Moğolistan Moğolları'nın Boy Yapısı, Bunların Kazak ve Diğer Komşu Ülkelerle Olan Etnik Bağları Hakkında, **Kazak SSSR Haberleri**, S. III, 1965, s. 60.

döneminde bu durumdan nasibini almıştır. Transkafkaslar, bir kavimler yumağıdır, stratejik konumu gereği Anadolu tarih boyunca birçok ırkın ve kültürün kaynaştığı saha haline gelmiş, Macaristan Avrupa'ya açılan kavimlerin eşiği olmuştur. Bu sonuç geçiş bölgeleri için kaçınılmazdır. Ari ırktan bahsetmek ve arî ırkın hâkim olduğu toplumların saflığı üzerine idealleri şekillendirmek artık günümüz için ikinci planda bir yatırımdır. Tabi ki vatan olarak kabul edilen topraklar üzerinde yaşayanların ruh dünyasındaki birlikteliği canlı olarak hissetmek, aynı ırktan insan kitlelerini şekillendirmek daha kolay olacaktır ama kültürel hâkimiyetin etnik hâkimiyete meydan okuduğu bu yüzyılda sosyal kaynaşma yoluyla toplumları eritme tercih edilen seçenek haline gelmiştir.

KAYNAKLAR

BARTOLD V. V, Yedisu Tarihinden Kısaltmalar, **Yedisu İstatistik Komitesinin Hatıra Kitabı**, II, 1898.

BARTOLD V. V, 'Kara-Kıtaylar', **Kırgız ve Kırgızistan Tarihi Hakkında Seçme Çalışmalar**, Bişkek, 1997.

BAYTUR A., **Kırgız Tarihinden Dersler**, C. II, Bişkek, 1992.

BERNŞTAM A. N, 'Kırgız Ülkesinin Bağımsızlık İçin Mücadelesi', **Kırgızlar II**, Bişkek, 1991.

GRAÇ A. D, Orta Asya'da En Eski Türklerin Ölü Gömme Gelenekleri, '**Orta Asya Tarihi, Arkeolojisi ve Etnografyası**', Moskova, 1968.

GRUM-GRJİMAYLO G. E, Orta Asya'daki Ak Gurup (Tür), **G. N. Potanin'in 70. Yılı Anısına Armağan Edilen Toplamalar**, Batı İRGO Etnografya Bölümü, C. XXXIV, Senpetersburg, 1909.

GRUM-GRJİMAYLO G. E, **Batı Moğolistan ve Uryanhayskiy Kray**, Leningrad, 1926.

HUDYAKOV Y, 'Yenisey Kırgızlarının Tarihi', **Ala Too Dergisi**, Nu:4, 1990.

KABIŞULI İ, **Kazak Kavmi**, Almatı, 1997.

KARAEV Ö, 'Kırgız Halkının Etnik Terkibi ve Şekillenışı', **Kırgızlar (Membalar, Tarih, Etnografya)**, Bişkek, 1999.

KIÇANOV E, T. Beyşenaliyev, 'Yuan-Min Devrindeki Kırgızlar', **Kırgızlar II**, Bişkek, 1991.

KULMUHAMMED M, **Rus Ansiklopedilerindeki Kazak Şeceresi**, Almatı, 1994.

MALABAEV C. M, **Kırgız Devleti'nin Tarihi**, Bişkek, 1999.

MALOV S. S, **Eski Türk Yazma Kitabeleri**, Moskova, 1951.

MİNLİ Ma, 'Yenisey Kırgızlarının Batıya Göçü ve Orta Asya'da Kırgız Ulusunun Şekillenışı', **Kırgızlar IV**, Bişkek, 1997.

OŞANİN L. V, 'Orta Asya Antropolojisi Hakkında Materyaller. Issık-Göl'ün Güney Tarafındaki Kırgızlar, **Tacikistan ve Diğer Ülkeleri Araştırma Merkezi**, V. V. Bartold, Türkistan Dostları, Öğrencileri ve Değer Verenleri, Taşkent, 1927.

OYANŞU, SUNÇI, '25 Tarih. Yeni Tanname. Kırgızlar' **Kırgızlar IV**, Bişkek, 1997.

RUNKUN Du, Go Binyan, 'Kırgız Halkının Atla Göçleri ve Batıya Doğru Hareketleri', **Kırgızlar IV**, Bişkek, 1997.

TIŞANULI E, 'Eski Medeniyet Kökünden Doğan Bir Yıldız', (Haz: E. Akkoşkarov), **Kazak Tarihinden**, Almatı, 1997.

YUDİN V. P, Moğolistan ve Moğolistan Moğolları'nın Boy Yapısı, Bunların Kazak ve Diğer Komşu Ülkelerle Olan Etnik Bağları Hakkında, **Kazak SSSR Haberleri**, S. III, 1965.